

PUSZTAI LÁSZLÓ*

Öntöttvasművesség Magyarországon 1850–1914 között

Előadásom kettős megvilágítást rejt magában. Kutatásaim során művészettörténészként az elmúlt két évtizedben az öntöttvasnak a történeti Magyarország területén elsősorban a művészetben való alkalmazását, legjelentősebb szobrászati, esztétikai és művészeti megjelenéseit kísértem figyelemmel.

Hazánkban ezekre a műtárgyra, legyenek azok használati, vagy dísz tárgyak, elsősorban a magas művészet tárgykörébe sorolható kispasztikákra csupán a 20. század első felében terelődött a kutatás figyelme. Ennek okát két jelenségben tudom megfogalmazni. Először, hogy az öntöttvas, mint szobrászati alapanyag, nem került be a köztudatba, holott más fémek esetében ez már megtörtént.

Az öntöttvasból készült műtárgyak védettsége a 19. században a múzeumok részéről is ismeretlen – talán felesleges – tevékenységnek számíthatott. A második pont, amit éreztem a kutatásaim során az, hogy az 1896-ban rendezett Millenniumi kiállításra a történeti Magyarország felvidéki és erdélyi területeiről felhozott – éppen a vasipar fejlettségét, ezen belül a művészi vasöntés produktumait igazoló – termékek kiállításán való bemutatása ráirányította a figyelmet ezen művészeti tárgyra. Nem hanyagolható el azonban, hogy hazánkban először az 1842-ben Kossuth által szervezett Iparkiállításán már szerepeltek öntöttvasból készült, Munkácson gyártott kispasztikák, használati tárgyak, de szerepelnek az 1871-es párizsi és az 1874-es bécsi világkiállításán is a magyarországi vasgyárak műöntvényeikkel.

Két fontos személyiség nevét kell itt említenem. Az első *dr. Holbarder Leó* orvos, akinek gyűjteményéből 1939-ben 18 db került az Országos Iparművészeti Múzeum gyűjteményébe; a másik *Rampacher Pál*, a volt császári és királyi Magyar Hadsereg ezredese, aki francia létére Munkácson az első világháborúban a legértékesebb gyűjteményt állította össze, melynek darabjai halála után, 1987-ben, az Iparművészeti Múzeum gyűjteményébe kerültek.

Ami az öntöttvas művészi alkalmazását Magyarországon a 19. század második felében meghatározóvá tette, szintén kettős jelenségre vezethető vissza. Túl azon, hogy az építészetben az öntöttvas számtalan területen alkalmazott anyag volt (tartószerkezetek, oszlopok, lépcsőházi korlátok, erkélyek, hidak), a művészi termékek még az iparművészeti, szobrászati és használati tárgyak között is megjelentek.

* Magyar Építészeti Múzeum. Tel.: 188-6170.

Magyarországon 1850 és 1914 között közel tíz olyan vasgyár működött, melyben mai ismereteink szerint művészi termékeket állítottak elő. Ezek közül legjelentősebbek voltak a Schönbornok tulajdonában lévő munkácsi, az Andrássyak dernői és betléri, valamint a Királyi Kamara kezelésében működő kiskarai (egykor Rónic, ma Hronyč) vasöntödék. Itt készültek a legfinomabb műöntvények, aminek magyarázata abban rejlik, hogy a jól képzett mintaasztalosok és formázómesterek mellett állandó szobrász modellőr is dolgozott. Munkácson két szobrász működéséről tudunk. Az első *Valentin Willaschek*, aki 1850-ben még a gyárban dolgozott, a második *Schossel András*, aki 1874-ben bekövetkezett haláláig alkotta a legszebb kisplasztikákat. Rhónicon a selmecbányai születésű *Leopold Förster* volt a szobrász, míg az Andrássyak dernői gyárában modellszobrászként dolgozott *Izsó Miklós* és *Faragó József*, de ismerünk *Ferenczi István* által készített síremlék modellt is. A legjelentősebb öntödéken kívül említendőek még az erdélyiek közül Ruszkabánya, Resicabánya, Stajelok-Anima.

A rendelkezésre álló oklevelek adatai bizonyítják, hogy a vezető szakemberek szinte mindegyike Németországban, vagy Csehországban tanult, mivel a szakma gyakorlata a 19. században ezekben az országokban volt a legmagasabb szintű. Ez vonatkozik a vasból való műöntészet technológiájára ugyanúgy, mint a formázás és a modellkészítés minden egyes fázisára.

Az bizonyos, hogy magyarországi vasöntödék a 19. század második felében rendelkeztek azokkal a műszaki feltételekkel, melyek eredményeképpen gyártmányaik egyenrangúak lettek az Európában máshol gyártottakkal. Ezért van az, hogy például Munkács termékei az 1860-as években már megjelennek a bécsi piacokon, sőt eljutnak Lengyelországba is. Az erdélyi műöntödék díszes kályhái keresettek Szerbiában és Horvátországban. Nem szabad elfelejteni, hogy az igazi felvevő piac a hazai volt, elsősorban Pest, Debrecen, Szeged, Kassa és Kolozsvár. A debreceni nagyvásárra az 1860-as évektől kezdődően 500 mázsa kályha és díszműút szállítottak évente Munkácsról, Kabolapolyánáról, és minden termék vevőre talált. Nagyon érdekes, hogy 100 évnek kellett eltelnie, míg a múzeumokon kívül a magángyűjtők is felfigyeltek a magyarországi öntödék termékeinek hihetetlen gazdaságára.

1990-ben megalakult a művészi öntöttvas-tárgyak gyűjtőinek országos egyesülete, mely évenként tartja üléseit az ország különböző városaiban.

Az öntöttvasból készült 19. századi művészeti alkotások ma már a magyar múzeumok féltett kincsei. A Bereg megyei öntészet remekait a Vásárosnaményi Múzeumban, a Borsod megyei anyagot Diósgyőrben méltó körülmények között láthatja a közönség.

Budapesten az Országos Műszaki Múzeum Öntödei Múzeumában, valamint az Iparművészeti Múzeumban tekinthetők meg a magyarországi öntödék műöntvényei.